

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง ผลการสอนแบบโยนิโสมนสิการต่อการคิดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนธรรมราชศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
  - 1.1 ความหมายของโยนิโสมนสิการ
  - 1.2 วิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ
  - 1.3 วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ
  - 1.4 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
  - 1.5 หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา (ส.0113)
  - 1.6 คำอธิบายรายวิชาพระพุทธศาสนา (ส.0113)
  - 1.7 ประวัติของโรงเรียนธรรมราชศึกษา
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

#### ความหมายของโยนิโสมนสิการ

ในพจนานุกรม ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (2530, หน้า 438) ได้ให้ความหมายของโยนิโส (ว) โดยแยกคาย โดยต้องแท้ ตั้งแต่ต้น โดยตลอด โยนิโสมนสิการ (น) การพิจารณาโดยแยกคายเข้าใจตั้งแต่ต้น เข้าใจโดยตลอด

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2535 ข, หน้า 31-35) ได้ให้ความหมายไว้ชัดเจนว่า โดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ (มะ-นะ-สี-กาน) โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การกระทำ ไว้ในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยกคาย คำนี้มีความหมายมากน้อยเพียงใด คัมภีร์ชั้นอรรถกถา และฎีกาได้ให้ความหมายไว้ โดยวิธีแสดงให้เห็นความหมายแยกเป็นองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. อุปายมณสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุปาย คือ คิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูก หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกบัสจะช่วยให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะ และสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2. ปถมณสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คิดติดต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตาม แนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน หรือกระโดดไปมาต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมถึง ความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมณสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง คิดตามแนวทางสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวให้เข้าถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มา ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปาทกมณสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึง การคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิด พิจารณาให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้ เกิดความเพียร การรู้จักคิดพิจารณาให้หายจากความหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้ มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

จากความหมายของโยนิโสมนสิการดังกล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดหรือการกระทำไว้ในใจโดยอุปายอันแยบคาย โดยมีสติไตร่ตรอง พิจารณาอย่างรอบด้านและมีเหตุมีผลสมบูรณ์ที่สุด

### วิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ

วิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

#### 1. ขั้นนำ การสร้างเจตคติที่ดีต่อครู วิธีการเรียนและบทเรียน

1.1 การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม

1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์

1.3 การเสนอสิ่งเร้า และแรงจูงใจ

#### 2. ขั้นสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2.1 ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียนหรือเสนอหัวข้อเรื่อง ประเด็น

สำคัญของบทเรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ

2.2 ครูแนะแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล

2.3 นักเรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการต่าง ๆ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ทักษะทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

2.4 การฝึกคิดแบบสาวเหตุสาวปัจจัย

- พิจารณาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์
- สืบค้นหาสาเหตุและส่วนประกอบที่ทำให้เกิดผล

3. ขั้นสรุป การวัดและประเมินผล

3.1 การวัดและประเมินตนเอง

3.2 การวัดและประเมินโดยเพื่อนนักเรียน

3.3 การวัดและประเมินโดยครูผู้สอน

(สุมน อมรวิวัฒน์, 2530, หน้า 8-22)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2535, หน้า 1) ได้อธิบายวิธีสอนแบบโยนิโสมนสิการว่า วิธีนี้เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะฐานของความคิดในระบบการดำเนินชีวิตที่ดี คนเราจะมีมีความสุขอย่างแท้จริงก็ต้องดำเนินชีวิตให้ถูกต้องทั้งต่อตนเองและสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและธรรมชาติ ขั้นตอนการสอนโดยวิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ และวิธีคิดตามหลักพุทธธรรม

พระธรรมปิฎก (2535, หน้า 158) อธิบายไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรมว่า สติการสอนหรือพุทธสติลาในการสอนหรือเทศนาวิธี คือ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งแม้ที่เป็นเพียงธรรมิกถา หรือการสนทนาทั่วไปซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1. สันทติสนา ซึ่งแจ้งให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงเห็นดังจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
2. สมหาปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติ หรือหัดทำก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

3. สมุตตเตชนา ระวังให้อาจหาญแกล้งกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้อาจสำเร็จได้ สู้งานไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

4. สัมผัสหงส์นา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้เข้มแข็งเบิกบานโดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

สรุปได้ว่า ใน 4 ข้อนี้ จำสั้น ๆ ว่า ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ ไล่ให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือแจ่มแจ้งจงใจ แกล้งกล้า ร่าเริงก็ได้

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าวิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เป็นระบบชัดเจน และมีขั้นตอนที่สามารถกระทำได้จริง ซึ่งการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวการสอนของ สุมน อมรวิวัฒน์ เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งนี้ เพราะมีความชัดเจนในขั้นตอนของวิธีการสอน เข้าใจได้ง่าย และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

### วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

พระธรรมปิฎก (2535, หน้า 45-140) ได้อธิบายวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการโดยประมวลจากพุทธธรรมไว้ 10 วิธี ดังนี้

1. วิธีคิดสาวเหตุสาวปัจจัย เป็นวิธีคิดด้วยการค้นหาสาเหตุพิจารณาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นผลของการกระทำต่าง ๆ แล้วสืบค้นสืบสาวไปถึงสาเหตุและส่วนประกอบที่ทำให้เกิดผลเช่นนั้น วิธีการสืบค้นหรือสืบสาวหาสาเหตุอาจทำโดยการหาความสัมพันธ์ หรือการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบก็ได้

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ เป็นการจำแนกแยกแยะองค์รวมของสรรพสิ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อย ๆ แล้วยังมีการคิด วิเคราะห์ และจัดประเภทหมวดหมู่ขององค์ประกอบย่อย ๆ นั้น ด้วยการคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบนี้ เมื่อแยกแยะและจัดประเภทแล้วบุคคลต้องสามารถเห็นความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกัน และต้องมีการประสานสอดคล้องกัน เป็นหนึ่งเดียว เกิดเป็นองค์รวมที่สมบูรณ์ได้ด้วย จึงจะเรียกว่าคิดเป็น

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา วิธีคิดแบบนี้ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มากพอ ต้องสามารถสืบค้นเหตุผล และคิดจำแนกแยกแยะไปพร้อมกันไปด้วย เป็นวิธีคิดที่รู้เท่าทันความเป็นไปของปรากฏการณ์หรือสภาวะต่าง ๆ ว่า มันเกิดขึ้นด้วยเหตุและปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นได้ก็เปลี่ยนแปลงได้ ชัดแย้งได้ ดับสูญได้ ไม่มีใครจะบังคับหรือครอบครองทุกอย่างได้ ผู้ที่สามารถคิดแบบสามัญลักษณ์ได้จะเป็นผู้มีสติ ไม่ถูกรบกวนไปตามอารมณ์และความรู้สึก

4. วิธีคิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีแห่งการดับทุกข์ เป็นวิธีคิดหลักที่สามารถครอบคลุมวิธีคิดอื่น ๆ ได้หมด วิธีคิดแบบนี้มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

4.1 เป็นวิธีคิดตามเหตุตามผลเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขที่ต้นเหตุ

4.2 ต้องกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาให้ชัดเจนและคิดแก้ไขปัญหามาให้ชัดเจน แล้วคิดแก้ไขปัญหามาให้ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงความมุ่งหมายไม่ฟุ้งซ่านออกไปเรื่องอื่นและต้องเป็นทางแก้ไขปัญหามาที่ปฏิบัติได้จริง

5. วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย (วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์) คือ การคิดพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรม (หลักการ) กับอรรถ (ความมุ่งหมาย) วิธีคิดแบบหลักการและความมุ่งหมายช่วยให้บุคคลรู้ขอบเขตและขั้นตอนการปฏิบัติ ไม่มัวมลายด้วยศรัทธาจนเกินไป ไม่ยึดติดรูปแบบจนตั้งเครียดบีบรัดตัวเอง วิธีคิดแบบนี้มีผลต่อการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นอย่างมาก

6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการคิดวิเคราะห์สรรพสิ่งและเหตุการณ์ทั้งมวลตามความเป็นจริง (ตามสภาวะที่มันเป็นอยู่จริง-สามัญลักษณะ) โดยมองเห็นและยอมรับความจริงว่ามีทั้งด้านดี (เป็นคุณ) ด้านเสีย (เป็นโทษ) และเมื่อมองเห็นทั้งด้านดี ด้านเสียแล้วทางออกคืออะไร หรือเป็นอย่างไร

7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาปัญหาเป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลาจิตใจหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่อาศัยปัญญาเป็นเครื่องวัดและเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ที่มนุษย์ปรุงแต่ง พอกพูนขึ้นจากประโยชน์และหน้าที่อันแท้จริงของมัน

8. วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดที่รู้จักเอาประสบการณ์ที่ผ่านพบมาคิดปรุงแต่งในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล ทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคล เหตุการณ์ สิ่งแวดล้อม และมีจิตใจสะอาด ซึ่งจะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ต่อไป

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการคิดที่ใช้สติ รู้คิดเท่าทันกระบวนการของสภาวะต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดวินัยในตนเอง มีความตั้งใจปฏิบัติภารกิจที่กำลังทำอยู่อย่างใช้ปัญญา

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นการคิดและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน

วิธีคิดทั้ง 10 วิธีนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีคิดสาเหตุสารปัจจัย ซึ่งเป็นวิธีคิดที่สามารถนำมาใช้  
ได้กับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ดังที่ สุมณ อมรวิวัฒน์ (2531, หน้า 13-14) ได้กล่าวถึง  
การคิดสาเหตุสารปัจจัยตามหลักของโยนิโสมนสิการโดยไว้ว่า เป็นการพิจารณาจากเหตุการณ์  
หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นผลของการกระทำต่าง ๆ แล้วสืบค้น สืบสาวไปถึงสาเหตุและ  
ส่วนประกอบที่ทำให้เกิดผลเช่นนั้น วิธีการคิดสืบค้นหรือสืบสาวหาสาเหตุ อาจทำโดยการหา  
ความสัมพันธ์หรือการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบก็ได้ ตัวอย่างวิธีคิดสาเหตุสารปัจจัย

|                                   |                                   |
|-----------------------------------|-----------------------------------|
| “ชาวบ้านเรียนจบประถมศึกษามา 10 ปี | แล้วอ่านหนังสือไม่ออก             |
| ชาวบ้านอ่านไม่ออกเพราะอะไร        | เพราะลืมการอ่าน                   |
| ลืมการอ่านเพราะอะไร               | เพราะไม่อ่านมานานแล้ว             |
| ไม่ได้อ่านมานานแล้วเพราะอะไร      | เพราะไม่มีหนังสืออ่าน             |
| ไม่มีหนังสืออ่านเพราะอะไร         | เพราะไม่มีผู้ส่งหนังสือให้        |
| ไม่มีผู้ส่งหนังสือให้เพราะอะไร    | เพราะไม่มีองค์กรใดตั้งงบประมาณ    |
| ไม่มีองค์กรตั้งงบประมาณเพราะอะไร  | เพราะผู้บริหารไม่ตระหนักถึงคุณค่า |
|                                   | ของการอ่านหนังสือ                 |

เมื่อคิดสืบสาวไปถึงเหตุปัจจัยแห่งปัญหาแล้ว จะเป็นขั้น ๆ คือ

|                                           |                                 |
|-------------------------------------------|---------------------------------|
| “เพราะผู้บริหารตระหนักถึงคุณค่าของการอ่าน | องค์กรต่าง ๆ จึงเห็นความสำคัญ   |
| เพราะองค์กรต่าง ๆ เห็นความสำคัญ           | องค์กรทั้งหลายจึงตั้งงบประมาณ   |
|                                           | ซื้อหนังสือส่ง                  |
| เพราะมีเงินทุนซื้อหนังสือส่ง              | จึงมีผู้ส่งหนังสือไปยังหมู่บ้าน |
| เพราะมีผู้ส่งหนังสือไปยังหมู่บ้าน         | ชาวบ้านจึงมีหนังสืออ่าน         |
| เพราะชาวบ้านมีหนังสืออ่าน                 | ชาวบ้านจึงอ่านหนังสือประจำ      |
| เพราะชาวบ้านอ่านหนังสือประจำ              | ชาวบ้านจึงไม่ลืมการอ่าน         |
| เพราะชาวบ้านไม่ลืมการอ่าน                 | ชาวบ้านจึงอ่านหนังสือออก”       |

ดังนั้น ถ้าจะแก้ปัญหาวินิจฉัยชาวบ้านอ่านหนังสือไม่ออก ผู้บริหารองค์กรของรัฐและเอกชน

ต้องเห็นความสำคัญของการรู้หนังสือและการอ่านหนังสือ

จากตัวอย่างดังกล่าว สรุปได้ว่าวิธีคิดสาเหตุสารปัจจัยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ขั้น คือ  
การคิดที่เป็นเหตุการณ์ การคิดที่เป็นผลของการกระทำ การคิดที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดเหตุการณ์  
และการคิดที่เป็นการสืบค้นหาสาเหตุ

### หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนควรมีความรู้ในหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานแห่งความเจริญแห่งชีวิต อันได้แก่ จักรวรรม 4 และทิวฐธัมมิกัตถะ 4 โดยสามารถนำปัญญาที่ประกอบด้วยธรรม คือ สัปปริสธรรม 7 และมรรคมีองค์ 8 เข้าตรวจสอบคุณภาพชีวิตของตน สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต เพื่อความผาสุกแก่ตนเองและสังคม

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษ คือ ไม่สอนให้คนมีศรัทธาเป็นหลัก แต่สอนให้คนพิจารณาชีวิตด้วยปัญญา ลงมือปฏิบัติตามธรรมแล้วเห็นผลดี แล้วจึงค่อยปักใจศรัทธา การประพฤติตนตามธรรมอันเป็นความดี จะทำให้ตนพ้นจากทุกข์ทั้งปวง มีความสุขอยู่ในชีวิตปัจจุบันได้ พระพุทธศาสนามีหลักธรรมมากมายที่มีสาระและประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งสมควรนำมากล่าวในที่นี้ เพื่อเป็นแบบอย่าง คือ จักรวรรม 4 ทิวฐธัมมิกัตถะ 4 สัปปริสธรรม 7 และมรรคมีองค์ 8

#### จักรวรรม 4

กรมวิชาการ (2535, หน้า 44-47) ได้อธิบายหัวข้อธรรมที่เกี่ยวกับจักรวรรม 4 ไว้ว่า จักร แปลว่า ล้อรถ ล้อรถย่อมหมุนนำผู้ขับขึ้นรถไปสู่จุดหมาย ธรรมที่ได้ชื่อว่า จักร เพราะเปรียบเหมือน ล้อรถนำบุคคลผู้ปฏิบัติไปสู่ความเจริญ มี 4 ประเภท คือ

1. ปฏีรูปเทสวาสะ การอยู่ในประเทศอันสมควร
2. สัปปริสูปสังเสวะ การคบสัตบุรุษ
3. อุตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ
4. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ให้กระทำบุญไว้ก่อน

1. ปฏีรูปเทสวาสะ (ปฏีรูป = สมควร เทส = ประเทศ วาสะ = การอยู่) แปลว่า การอยู่ในประเทศอันสมควร หมายถึง การอยู่ในท้องถิ่นที่เหมาะสมแก่กิจกรรมต้องการกระทำ เช่น การศึกษา การประกอบอาชีพ การปฏิบัติธรรม การบำเพ็ญสมณธรรม เป็นต้น ผู้ที่ต้องการศึกษาวิชาการสาขาใด ควรอยู่ในท้องถิ่นที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้าน เช่น ครู อาจารย์ ตำราเรียน การคมนาคมสะดวก และสิ่งอื่น ๆ ที่จะอำนวยความสะดวกให้การเรียนมีประสิทธิภาพ ผู้ต้องการประกอบอาชีพ เพาะปลูกควรอยู่ในท้องถิ่นที่มีพื้นดินดี มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชนั้น ๆ ผู้ต้องการประกอบอาชีพค้าขาย ควรอยู่ในท้องถิ่นที่มีประชากรหนาแน่น มีสาธารณูปโภคและเส้นทางคมนาคมสะดวก ผู้ต้องการปฏิบัติธรรมควรอยู่ในท้องถิ่นที่มีพระสงฆ์ผู้รู้ธรรมและเคร่งครัด ในพระวินัย มีผู้สนใจปฏิบัติธรรมกันมาก ส่วนภิกษุผู้ต้องการบำเพ็ญสมณธรรม คือ เจริญภาวนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ไปในที่อันเหมาะสม เช่น ป่า โคนไม้ กระตอมร้าง เป็นต้น ดังที่กล่าว

ข้างต้น หมายถึง ท้องถิ่นที่เหมาะสมกับกิจกรรมต่าง ๆ แต่ความหมายโดยตรงของ จักรข้อที่ 1 ได้แก่ การอยู่ในท้องถิ่นที่สามารถศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมได้ดี กล่าวคือ ท้องถิ่นที่มีคนดี ผู้รู้ธรรม

2. สัปปริสุปสังเสวะ (สัปปริส = คนดี อุปสังเสวะ = การเข้าไปคบหา) แปลว่า การคบสัตบุรุษ สัตบุรุษเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า คนดี คนสงบ ตรงกับภาษาบาลีว่า สัปปริสสะ ผู้ที่เป็นสัตบุรุษหรือสัปปริสสะย่อมมีสัปปริสธรรม 7 ประการประจำตน ได้แก่ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน รู้บุคคล การเข้าไปคบหา ได้แก่ การเข้าไปสนทนาไต่ถาม มอบตัว เป็นศิษย์ รับโอวาทของสัตบุรุษ

เมื่ออยู่ในท้องถิ่นที่มีสัตบุรุษ คือ คนดีตามจักรข้อที่ 1 แล้ว ก็เข้าไปคบหาสมาคมกับสัตบุรุษนั้น เป็นจักรข้อที่ 2 สัตบุรุษย่อมแนะนำสิ่งที่เหมาะสม ควรแนะนำ ให้รู้จักบาปบุญ คุณโทษ เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ให้รู้จักเว้นชั่ว ประพฤติดี ละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ กระทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว

3. อุตตสัมมาปณิธิ (อุตตะ = ตน สัมมา = ชอบ ปณิธิ = การตั้ง) แปลว่า การตั้งตนไว้ชอบตน หมายถึง ร่างกายและจิตใจ การตั้งตนไว้ชอบจึงหมายถึง การตั้งอยู่ในสุจริต 3 คือ

- กายสุจริต ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติดิฉินในกาม
- วจสุจริต ได้แก่ การไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดคำหยาบ การไม่พูด

เพื่อเจ้า

- มโนสุจริต ได้แก่ การไม่อยากได้ของผู้อื่น การไม่คิดพยาบาทผู้อื่น การเห็นชอบ

ตามคลองธรรม

อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การตั้งอยู่ในประโยชน์ปัจจุบัน ได้แก่ การหมั่นหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ไว้ การมีเพื่อนดี การเลี้ยงชีวิตพอเหมาะพอดีประโยชน์ในอนาคต ได้แก่ ความสมบูรณ์ด้วยศรัทธา ความสมบูรณ์ด้วยศีล ความสมบูรณ์ด้วยจาคะ และความสมบูรณ์ด้วยปัญญา เมื่อเข้าไปคบหาสัตบุรุษและสัตบุรุษแนะนำสิ่งที่เหมาะสมตามจักรธรรมข้อที่ 2 แล้ว ผู้เข้าไปคบหาสัตบุรุษนั้น ปฏิบัติตามคำแนะนำของสัตบุรุษ ย่อมเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบ

4. ปุพเพกตบุญญา (ปุพเพ = ก่อน กต = กระทำแล้ว บุญญา = ความเป็นผู้มีบุญ) แปลว่า ความเป็นผู้มีบุญได้กระทำไว้ก่อน หมายความว่า ได้ทำบุญไว้ในอดีต บุญนั้น กล่าวโดยเหตุได้แก่ กุศลกรรมหรือความดี กล่าวโดยผล ได้แก่ ความสุข มีความหมายว่า คนทำความดีไว้ในอดีต ย่อมได้รับความสุขในปัจจุบัน หรือทำความดีในปัจจุบันย่อมได้รับความสุข

ในอนาคต และผู้ที่ทำบุญหรือกระทำความดีนั้นยังได้รับความสุข ได้รับผลตอบแทนในขณะที่ทำนั้นด้วย คือ ความปิติยินดี ความสุขใจสบายใจที่ได้กระทำความดี การได้รับคำยกย่องสรรเสริญว่าเป็นคนดีมีคุณธรรม การได้รับการปฏิบัติตอบที่ดี ความเป็นผู้มีบุญได้กระทำไว้ก่อน อุปมาด้วยการเรียนหนังสือจนสำเร็จได้ประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตร อันเป็นเครื่องแสดงคุณวุฒิให้เข้าทำงานได้ เมื่อทำงานก็มีความเจริญก้าวหน้ามีตำแหน่งสูงขึ้น มีหลักฐานมั่นคง ก็ได้รับความสุขตามสมควรแก่อัตราภาพ ความสุขนั้นเป็นผลของความดี คือ การเรียนหนังสือที่ได้กระทำไว้ในอดีต สำหรับความสุขที่ได้รับตามจักรข้อ 4 นี้ เกิดจากการตั้งตนไว้ชอบตามจักรธรรมข้อ 3

จักรธรรม 4 มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ข้อแรก ๆ เป็นเหตุให้เกิดข้อหลัง ๆ กล่าวคือการอยู่ในประเทศอันสมควร ได้แก่ ท้องถิ่นที่มีสัตบุรุษเป็นเหตุให้ได้คบกับท่าน การคบกับสัตบุรุษเป็นเหตุให้ได้ฟัง ได้ศึกษา รู้จักบาปบุญและละบาปบำเพ็ญบุญ เป็นการตั้งตนไว้ชอบ ซึ่งจะได้รับความสุขอันเป็นผลบุญในกาลต่อมา ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้ทำบุญไว้แล้วในกาลก่อน

พระพุทธพจน์ (2535 ข, หน้า 135) อธิบายว่า จักรธรรม 4 หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จความเจริญรุ่งเรืองดุจล้อที่นำรถไปสู่ที่หมาย คือ อยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม สมาคมคบค้ากับคนดี ตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตคิดมุ่งหมาย นำตนไปถูกทาง ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว มีพื้นเดิมดี ได้สร้างสมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น

สรุปได้ว่า จักรธรรม คือ ธรรมหรือข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองมี 4 ประการ คือ อยู่ในที่เหมาะสม คบคนดี ตั้งตนไว้ดี และได้สร้างเสริมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แล้ว

#### ทิวฐธัมมิกัตถ 4

กรมวิชาการ (2535, หน้า 49-50) ได้อธิบายว่า ทิวฐธัมมิกัตถะ (ทิวฐธัมมิก = หันตาเห็น ปัจจุบัน อตถะ = ประโยชน์)

แปลว่าประโยชน์ที่เห็นได้ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในปัจจุบัน หมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมที่ให้ประโยชน์ในปัจจุบันมี 4 ประการ คือ

1. อุฏฐานสัมปทา      ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น
2. อารักขสัมปทา      ความถึงพร้อมด้วยการรักษา
3. กัลยาณมิตตตา      ความเป็นผู้มีเพื่อนดี
4. สมชีวิตา            การเลี้ยงชีวิตพอเหมาะพอดี

1. **อุฏฐานสัมปทา** (อุฏฐานะ = การลุกขึ้น ความหมั่น สัมปทา = ความถึงพร้อม ความสมบูรณ์) แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในกิจการที่ทำทุกชนิด ความขยันเป็นพื้นฐานที่สำคัญประการแรกของการทำงาน เช่น การศึกษาเล่าเรียนหรือการทำกิจใด ๆ ก็ตามหากผู้ทำปราศจากความขยันหมั่นเพียร เราสามารถคาดการณ์ไว้ในใจได้เลยว่า เขาจะต้องประสบความล้มเหลว ไม่มีทางที่จะตั้งฐานะให้มั่นคงหรือประสบความสำเร็จในตำแหน่งหน้าที่การงานได้ ตรงกันข้ามหากมีความขยันหมั่นเพียร ย่อมประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานอย่างสูงสุดได้ไม่ยาก

2. **อารักขสัมปทา** (อารักขะ = การรักษา) แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง การรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์ไม่ได้หมายความว่าเก็บไว้โดยไม่ใช้สอย แต่เก็บไว้ให้มีใช้สอยตลอดไป หลักการใช้สอยทรัพย์ในพระพุทธศาสนา มีดังนี้ คือ

- 1) เลี้ยงดูบิดา มารดา บุตร ภรรยา คนในครอบครัว
- 2) เลี้ยงดูหรือช่วยเหลือมิตรสหาย
- 3) ป้องกันและบำบัดภัยอันตรายต่าง ๆ
- 4) ทำพลี 5 อย่าง คือ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล

ให้บุพการี เสียภาษีแก่รัฐ บูชาเทวดา

- 5) บริจาคทานแก่สมณะ

ค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว บางอย่างต้องใช้จ่ายทุกวัน บางอย่างนาน ๆ ครั้ง บางอย่างใช้จ่ายตามโอกาสอันสมควร จึงต้องมีทรัพย์สำหรับใช้จ่ายตามเหตุการณ์นั้น ๆ การรักษาทรัพย์ไว้ก็เพื่อให้มีใช้จ่ายไม่ใช่ว่าใช้จ่ายหมดในวันเดียว หรือเก็บไว้ไม่ยอมใช้จ่ายเลย

3. **กัลยาณมิตตตา** (กัลยาณะ = ดี มิตตตา = ความมีเพื่อนดี) แปลว่า ความเป็นผู้มีเพื่อนดี หรือความมีเพื่อนเป็นคนดี หมายความว่า คบเฉพาะมิตรแท้ 4 จำพวก คือ มิตรมีอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มิตรแนะประโยชน์ มิตรมีความรักใคร่ ไม่คบมิตรเทียม หรือคนเทียมมิตร 4 จำพวก คือ คนปกกลอก คนดีแต่พูด คนหัวประจบ คนชักชวนในทางฉิบหาย เพราะมิตรแท้มีแต่การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมกันในทางดี สนับสนุนให้ขยันหาทรัพย์ และรู้จักเก็บทรัพย์ไว้ใช้จ่ายตามความจำเป็นหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนคนเทียมมิตรมีแต่หลอกลวงให้เสียทรัพย์จนหมดสิ้น ถึงจะขยันหมั่นเพียรก็เก็บรักษาทรัพย์ไว้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นการมีเพื่อนเป็นคนดีจึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้อุฏฐานสัมปทาและอารักขสัมปทาดำเนินไปได้ด้วยดี

4. สมชีวิตา (สมะ = สม่่าเสมอ พอเหมาะพอดี ชีวิตา = การเลี้ยงชีวิต) แปลว่า การเลี้ยงชีวิตสม่่าเสมอหรือพอเหมาะพอดี หมายความว่า เลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป สำหรับผู้มีความรู้มีรายได้น้อยถึงจะขยันหมั่นเพียร รายได้ก็เพิ่มขึ้นไม่มากนัก ให้ใช้จ่ายเพียงพอดี ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป และไม่ควรเอาอย่างผู้มีรายได้น้อย เพราะความพอดีของผู้มีรายได้น้อยเป็นความฟุ่มเฟือยของผู้มีรายได้น้อย สำหรับผู้มีรายได้น้อยควรใช้จ่ายเพียงพอดีสำหรับตน ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป และไม่ใช้จ่ายอย่างคนมีรายได้น้อย ซึ่งถือเป็นความฝืดเคืองสำหรับตน กล่าวโดยสรุป คือ เลี้ยงชีวิตอย่างพอเหมาะพอดีตามฐานะของตนและปฏิบัติอย่างนี้โดยสม่ำเสมอ

พระเทพเวที (2535, หน้า 138) อธิบายว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาในการสอดส่องตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังกายของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อยู่อาศัย เลือกเสวนาล้ำเนี่ยกศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา คือ จาคะ ปัญญา และมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

สรุปว่าธรรม 4 ประการนี้ เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ ธรรมที่อำนวยการประโยชน์ให้ในปัจจุบันทันตาเห็น ประโยชน์นั้น ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข คือ เป็นผู้มีความมั่นคง มีชื่อเสียงเกียรติคุณ ได้รับความยกย่องโดยทั่วไป และมีความสุขตามสมควรแก่สภาพของตน

#### สัปปริสธรรม 7

กรมวิชาการ (2535, หน้า 53-56) อธิบายว่า สัปปริสะ เป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า สัตปุระชะ ภาษาไทยใช้ว่า สัตบุรุษ แปลว่า คนดี คนสงบ หมายความว่า เป็นคนดีรอบด้านและเป็นคนที่สงบจากความชั่ว ไม่ยอมทำความชั่ว สัปปริสธรรม ข้อปฏิบัติของคนดี มี 7 ประการ คือ

- |              |                         |
|--------------|-------------------------|
| 1. รัหมัญญตา | ความเป็นผู้รู้จักเหตุ   |
| 2. อุตถัญญตา | ความเป็นผู้รู้จักผล     |
| 3. อุตตัญญตา | ความเป็นผู้รู้จักตน     |
| 4. มัตตัญญตา | ความเป็นผู้รู้จักประมาณ |

- |                     |                        |
|---------------------|------------------------|
| 5. กาลัญญตา         | ความเป็นผู้รู้จักกาล   |
| 6. ปริสัญญตา        | ความเป็นผู้รู้จักชุมชน |
| 7. ปุคคัลปโรปรัญญตา | ความเป็นผู้รู้จักบุคคล |

#### **ธัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ**

ธัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ หมายถึง ความรู้จักกรรม รู้จักเหตุผล รู้หลักความจริง รู้หลักกการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล รู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล รู้จักว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ เมื่อเห็นผลที่ปรากฏก็รู้ว่าเกิดจากเหตุอะไร เช่น เห็นนักเรียนสอบได้คะแนนสูงสุดหรือได้ที่ 1 ก็รู้่านักเรียนผู้นั้นรู้วิธีเรียนและขยันในการเรียน เห็นคนติดคุกก็รู้ว่าเขาทำผิดกฎหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง

#### **อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล**

อัตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล หมายถึง การรู้จักกรรม รู้ความมุ่งหมาย รู้ความหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่เกิดสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก รู้จักว่าสุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้ เมื่อเห็นเหตุแล้วรู้ว่าจะเกิดผลอย่างไร เช่น เห็นคนขยันขันแข็งในการทำงานก็รู้ว่าเขาจะตั้งตัวได้ เห็นคนติดการพนันก็รู้ว่าเขาจะยากจนเอาตัวไม่รอด เป็นต้น

สัปปริสธรรมข้อ 1 ข้อ 2 ต้องไปด้วยกัน แยกจากกันไม่ได้ กล่าวคือ ผู้มีสัปปริสธรรมต้องเป็นคนมีเหตุผล ไม่เป็นคนงมงาย คนมีเหตุผลย่อมเชื่อในสิ่งที่มีเหตุผล ก่อนจะปลงใจเชื่อสิ่งใดก็ใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ อีกประการหนึ่ง คนมีเหตุผลย่อมทำงานด้วยเหตุผล ไม่ใช่ทำด้วยอารมณ์ การทำงาน เช่น การศึกษา การปกครองคน การสั่งงาน การตัดสินใจ การลงโทษ การให้บำเหน็จ ความชอบ เป็นต้น จะต้องยึดเหตุผลที่ถูกต้องที่ควรเป็นใหญ่ ไม่ใช่ใช้อารมณ์หรืออคติเป็นใหญ่

#### **อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน**

อัตถัญญตา หมายถึง การรู้จักตัวเอง ได้แก่ รู้เรื่องที่ตัวเองเป็นและรู้เรื่องที่ตัวเองมี การรู้เรื่องที่ตัวเองเป็น หมายความว่า รู้ภาวะของตัวเอง รู้ว่าตัวเองเป็นอะไร เพราะแต่ละคนเป็นอะไร ๆ อยู่หลายอย่าง เช่น เป็นลูก เป็นนักเรียน เป็นพี่ เป็นน้อง เป็นเพื่อน เป็นประชาชน เป็นรัฐบาล เป็นพุทธศาสนิกชน เป็นต้น

การรู้เรื่องที่ตัวเองมี หมายความว่า รู้ฐานะของตัวเอง เช่น รู้ว่าเรามีความรู้เพียงใด มีกำลังกายเพียงใด มีรายได้เพียงใด มีศีลธรรมเพียงใด มีอำนาจหน้าที่เพียงใด เป็นต้น คนที่ไม่รู้จักภาวะและฐานะของตนมักจะทำตัวไม่เหมาะสม ได้รับคำตำหนิติเตียน ส่วนคนที่รู้จักภาวะและฐานะของตนจะประพฤติตนเหมาะสมกับภาวะและฐานะนั้น ๆ

### มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ

มัตตะ แปลว่า ประมาณ หมายถึง ความพอดี ความเหมาะสม ความสมควร

มัตตัญญูตา จึงหมายถึง ความรู้จักพอดีในกิจที่ทำและเรื่องทีพุดลักษณะของความพอดี คือ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป แต่ความพอดีของแต่ละคนไม่เท่ากัน เช่น การบริโภคอาหาร การใช้เวลา ความพยายาม การยกของหนัก เป็นต้น แต่ละคนจึงต้องรู้จักประมาณ คือ ความพอดีของตนเอง ส่วนการพูดพอจะกำหนดความพอดีได้ด้วยเรื่องที่พูดเวลาที่พูด และความสนใจของผู้ฟัง ถ้าพูดมากจนไม่มีใครฟังแล้วถือว่าเกินพอดี ถ้าพูดน้อยเกินไปจนไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ฟัง ก็ถือว่าขาดความพอดีเช่นกัน

### กาลัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักกาล

ความเป็นผู้รู้จักกาล หมายถึง การรู้จักเวลา ได้แก่ การรู้เรื่องเวลา การรู้ค่าของเวลา และการรู้จักใช้เวลา การรู้เรื่องเวลา คือ รู้เวลาเช้า สาย บ่าย เย็น กลางวัน กลางคืน วัน เดือน ปี และรู้ว่าตนควรทำอะไรในเวลาใดจึงจะถูกต้องเหมาะสม การรู้ค่าของเวลา คือ รู้ว่าชีวิต และการงานของตนอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของเวลา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ระลึกถึงความสำคัญของเวลากว่า กาลเวลาย่อมกลืนกินชีวิตของสรรพสัตว์กับทั้งตัวมันเอง และวันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่ ซึ่งหมายความว่า ชีวิตของคนเราก็สั้นลงเรื่อย ๆ เราทำงานประสบความสำเร็จอะไรบ้าง ถ้ายังไม่ประสบความสำเร็จก็เร่งมือให้ประสบความสำเร็จเสีย การรู้จักใช้เวลา มีหลักที่ควรคำนึงอยู่ 4 ประการ คือ ทำทันเวลา ทำถูกเวลา ทำตามเวลา และทำตรงเวลา งานที่มีกำหนดเวลา เช่น การทำนา การสอนนักเรียน เมื่อทำตามกำหนดเรียกว่า ทำทันเวลา งานบางอย่างขึ้นอยู่กับจังหวะและโอกาส เช่น โอกาสควรพูดในที่ประชุม ควรพูดประเด็นก่อนหลัง เมื่อทำในจังหวะที่เหมาะสมเรียกว่า ทำถูกเวลา งานบางอย่างต้องทำตามเวลาที่กำหนดได้อย่างเคร่งครัด ทำในเวลาอื่นไม่ได้ เช่น ทำพิธีบูชาในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา เมื่อทำตามวันที่กำหนดนั้น เรียกว่า ทำตามเวลา เป็นต้น งานบางอย่างมีการนัดหมายกัน เช่น การประชุม การพบปะเจรจาตกลงกัน หรืองานที่มีฤกษ์ เป็นต้น เมื่อไปตามเวลานัดหรือเวลากำหนด เรียกว่า ทำตรงเวลา รวมความแล้วชาวพุทธจะต้องรู้เรื่องเวลา รู้ค่าของเวลา รู้จักใช้เวลา โดยทำให้ทันเวลา ทำถูกเวลา ทำตามเวลาและทำตรงเวลา

### ปรีชาญาณตา ความเป็นผู้รู้จักชุมชน

ความเป็นผู้รู้จักชุมชน หมายถึง การรู้จักสังคม กลุ่มชน หรือหมู่หนึ่งคณะหนึ่งกลุ่มชน นั้น ๆ มีขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีแตกต่างกัน เช่น พวกนักศึกษา พวกทหาร พวกตำรวจ พวกชาวบ้านแต่ละท้องถิ่น พวกพระภิกษุ เป็นต้น ผู้ฉลาดจะเข้าสู่สังคมใด ต้องศึกษา ขนบธรรมเนียมของสังคมนั้นก่อนแล้ว ปรับตัวเข้ากับเขาแต่พอดีพองาม ในทำนองเข้าเมืองตาหลิ่ว ต้องหลิวตาตาม พอให้ไม่เก้อไม่เป็น ไม่เป็นที่ดูถูกเหยียดหยามของคนในสังคมนั้น ๆ แต่ไม่จำเป็นต้องยอมรับขนบธรรมเนียมของเขามาเป็นของตน

### บุคคลปรีชาญาณตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคลแต่ละคน

บุคคลปรีชาญาณตา เรียกสั้น ๆ ว่า บุคคลญาณตา ก็ได้ หมายความว่า รู้จักบุคคล แต่ละคนเพื่อเลือกปฏิบัติต่อคนนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง

การเลือกคบคนนั้นต้องดูให้รู้ว่าใครเป็นคนดี ใครเป็นคนชั่ว สิ่งที่ต้องดู คือ กายกรรม และวจีกรรมของบุคคลนั้น ๆ อันจะสะท้อนให้ทราบถึงมโนกรรม อุปนิสัย และอัธยาศัย ถ้าเขาชอบทำ กายทุจริตพูด วาจทุจริตก็สันนิษฐานได้ว่า ความคิดของเขาก็เป็นมโนทุจริตเช่นกัน คนเช่นนั้นไม่ควรคบ ตรงกันข้าม ถ้าเขาทำแต่กายสุจริต พุทธวจีสุจริตก็แสดงว่าความคิดของเขาคือเป็นมโนสุจริต คนเช่นนั้นคบได้ การคบคนนั้นก็หลายฐานะ เช่น คบเป็นมิตร คบเป็นครู เป็นศิษย์ คบเป็นเจ้านาย ลูกน้อง คบเป็นสามี ภรรยา ซึ่งต้องดูให้เหมาะสมตามฐานะนั้น ๆ

การรู้จักคนเพื่อประโยชน์ในการปกครอง นอกจากดูว่าใครเป็นคนดี ไม่ดี แค่นั้นเพียงไร แล้วต้องดูความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ สุขภาพกาย สุขภาพจิต การชอบสังคมหรือไม่ชอบ สังคมของเขาด้วย เพื่อจะใช้คนให้ถูกกับงาน จะช่วยให้งานสำเร็จเรียบร้อยและเป็นที่พอใจด้วยกันทุกฝ่าย

พระเทพเวที (2535, หน้า 244-246) ได้อธิบาย สัปปริสธรรม 7 ว่า คือธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และ รู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้น ๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าต้องกระทำเหตุอันนี้ ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ ๆ จึงจะทำให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น ๆ เป็นต้น

ความรู้จักรอรรถ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ(2534, หน้า 312) ได้อธิบาย ความรู้จักรอรรถ และความมุ่งหมายไว้ว่า รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น

รู้ว่าหลักธรรมหรือภาษิตข้อนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง ดังนี้ เป็นต้น

ความรู้จักตน คือ รู้ว่าเรานั้นโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เพาะไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ฤๅษี รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์ อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจการหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชนและรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ว่าจะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างไร เป็นต้น

ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไรและรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะดำเนิน ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

ภิกษุผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม 7 ข้อนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสังฆคุณครบ 9 แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยธรรมเหล่านี้

สรุปได้ว่าสัปปริสธรรม 7 คือ ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น รู้ว่าหลักธรรมข้อนั้น ๆ คืออะไร มีอะไร พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไร รู้ว่าต้องกระทำเหตุอันนี้ ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ ๆ จึงจะทำให้เกิดผลที่ต้องการนั้น ๆ ดังกล่าว

#### มรรคมืองค์ 8

กรมวิชาการ (2535, หน้า 59-60) อธิบายว่า มรรคมืองค์ 8 มีชื่อเต็มว่า อริยมรรคมืองค์ 8 แปลว่า ทางอันประเสริฐ มืองค์ 8 ประการ หมายความว่า ทางมีทางเดียว แต่มืองค์ประกอบ 8 ประการ คือ องค์ประกอบ 8 ประการนั้นมีดังต่อไปนี้ คือ

- |                  |                 |
|------------------|-----------------|
| 1. สัมมาทิฏฐิ    | ความเห็นชอบ     |
| 2. สัมมาสังกัปปะ | ความดำริชอบ     |
| 3. สัมมาวาจา     | การพูดชอบ       |
| 4. สัมมากัมมันตะ | การกระทำชอบ     |
| 5. สัมมาอาชีวะ   | การเลี้ยงชีพชอบ |
| 6. สัมมาวายามะ   | ความพยายามชอบ   |
| 7. สัมมาสติ      | การระลึกชอบ     |
| 8. สัมมาสมาธิ    | จิตตั้งมั่นชอบ  |

**สัมมาทิฏฐิ** **ความเห็นชอบ** คือ เป็นความเห็นด้วยใจหรือเห็นด้วยปัญญา ไม่ใช่เห็นด้วยตา ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจนั่นเอง เห็นชอบจึงหมายถึง ความรู้ความเข้าใจในอริยสัจ 4 คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ความดับทุกข์ และรู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

**สัมมาสังกัปปะ** **ความดำริชอบ** คือ ความดำริในทางที่ชอบ คือ ดำริที่จะตั้งกายและจิตของตนให้พ้นจากกิเลส อันได้แก่ ความโลภที่ทำให้เกิดความรักใคร่ ความต้องการ ความอยากได้ เป็นต้น และทำให้จิตและกายของตนพ้นจากอำนาจวัตถุถาวร อันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง กาย สัมผัส ที่ทางโลกกำหนดว่าน่าใคร่ น่าต้องการ น่าพอใจ

**สัมมาวาจา** **การพูดชอบ** คือ การพูดชอบ ได้แก่ การพูดที่เว้นจากคำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด และคำเพ้อเจ้อ คือ พูดวจีสุจริตนั่นเอง

**สัมมากัมมันตะ** **การกระทำชอบ** คือ การกระทำชอบ ได้แก่ การกระทำที่เว้นจากการฆ่า การลัก และการเสพเมถุน มีจิตประกอบด้วย เมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย พอใจในทรัพย์และสิ่งที่ตนมีอยู่ รู้จักเก็บรักษา และใช้จ่ายทรัพย์สิ่งของอย่างเหมาะสม มีความพึงพอใจ และภาคภูมิใจต่อสามีหรือภรรยาของตน

**สัมมาอาชีวะ** **การเลี้ยงชีพชอบ** คือ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด หรือมิชฉาชีพ ประกอบการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบหรือสัมมาอาชีพ

**สัมมาวายามะ** **ความพยายามชอบ** คือ ความพยายามชอบ หมายถึง ความพยายามในการระงับบาปไม่ให้เกิดขึ้น พยายามละบาปให้เกิดขึ้น แล้วพยายามทำความดีให้เกิดขึ้นและพยายามรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไปโดยการใช้อนุสติ สัมรวมอินทรีย์ให้อยู่ในศีล

**สัมมาสติ** **การระลึกชอบ** คือ ความระลึกชอบ หมายถึง การระลึกถึงกาย เวทนา จิต และธรรม ทั้งที่เป็นกุศล อกุศล และที่เป็นกลาง ๆ โดยการใช้สติเป็นหลักระลึกเพื่อให้เกิดความสงบหรือสมาธิแล้วใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นตามลำดับ

**สัมมาสมาธิ จิตตั้งมั่นชอบ** คือ จิตตั้งมั่นชอบ ได้แก่ ความตั้งใจให้มั่นคงในทางที่ชอบ โดยการพัฒนาจิตไปตามหลักของสมถกรรมฐานจนจิตสงบตามลำดับ จนถึงบรรลุนิพพานในที่สุด ซึ่งนิพพานจะปรับจิตให้สามารถสงบระงับนิวรณ์ทั้ง 5 ประการ อันได้แก่ ความพอใจในกามคุณ ความคิดร้ายผู้อื่น ความหดหู่ ซึมเศร้า ความฟุ้งซ่าน รำคาญ และความลัษณีสยลงได้

พระเทพเวที (2535, หน้า 251-252) อธิบายไว้ว่า มรรคมีองค์ 8 หรืออริยสัจธรรมมีดังนี้ เรียกว่า อริยอริยสัจธรรม แปลว่า ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ องค์ 8 ของมรรคมีดังนี้

เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้อริยสัจ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือรู้กุศลและอกุศลมูล หรือปฏิเสธสมุปบาท ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปี อพยาบาทสังกัปปี อวิหิงสาสังกัปปี

เจรจาชอบ ได้แก่ วชิสุจจิต 4 กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจจิต 3 เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4

สรุปได้ความว่า มรรค 8 คือหนทางแห่งความประเสริฐที่ทำให้ชีวิตหมดจากทุกข์อันเกิดจากการไม่เข้าใจความเป็นไปของชีวิตในด้านต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว

### หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา (ส 0113)

จุดประสงค์วิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปรับปรุง 2533)

1. เพื่อให้เกิดศรัทธา ซาบซึ้งและสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนาและเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย
2. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธประวัติ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้อง
3. เพื่อให้มีทักษะในการคิดและการปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถเลือกสรรคุณธรรมไปใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม
4. เพื่อให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและสามารถปฏิบัติตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
5. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติศาสนพิธี ได้อย่างถูกต้อง

### คำอธิบายรายวิชาพระพุทธศาสนา (ส 0113)

- ศึกษาความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสัจธรรมและความสุขให้แก่โลก
- ศึกษาเกี่ยวกับพุทธบริษัทในเรื่องประเภทบทบาทและหน้าที่ ความรับผิดชอบ ต่อตนเองและสังคม

- ศึกษาประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช อนาคตบิณฑิกเศรษฐี และนางอุตตรา รวมทั้งแนวปฏิบัติของท่านเหล่านั้น ที่ส่งผลต่อผู้ที่นับถือพุทธศาสนาในปัจจุบัน
- ศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ในเรื่องจักรวรรธ 4 ภิภูธัมมิกัตถะ 4 สัปปริสธรรม 7 และมรรคมีองค์ 8
- ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือประชาชนและการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์
- ฝึกอ่านภาษาบาลีเกี่ยวกับคำที่ใช้ในการทำบุญศึกษาและฝึกอ่านพุทธศาสนสุภาษิตที่เน้นในเรื่องปัญญา 1 บท
- ศึกษาประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก 1 เรื่อง
- ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน
- ศึกษาและฝึกปฏิบัติหัดการบริหารจิต โดยการฝึกสมาธิเบื้องต้นตามหลักอานาปานสติ และฝึกให้เกิดปัญญาตามหลักการพัฒนาปัญญา 3
- ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง
- เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและหลักธรรมอย่างถูกต้อง เห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย เกิดศรัทธาและสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรม และความสงบสุขให้แก่โลก สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

#### ประวัติของโรงเรียนธรรมราชศึกษา

โรงเรียนธรรมราชศึกษา ตั้งอยู่เลขที่ 2 ถนนสามล้าน ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ก่อตั้งโดยพระธรรมราชานุวัตร (พู่ อัดตสิมมหาเถระ) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เมื่อปีพุทธศักราช 2503 โดยใช้ชื่อว่า "ธรรมราชศึกษา" (ตามสมณศักดิ์ขององค์ผู้ก่อตั้งในขณะนั้น คือ พระธรรมราชานุวัตร) และใช้ปัจจัยที่พระเดชพระคุณชายที่ดินที่เป็นมรดก จำนวน 250,000 บาท (สองแสนห้าหมื่นบาท) และได้จากงบประมาณของทางกระทรวงศึกษาธิการสมทบ 420,000 บาท (สี่แสนสองหมื่นบาท) ทิศเหนือจรดถนนสิงหราช ทิศใต้จรดที่อยู่ของชุมชนชาวบ้าน ทิศตะวันออกจรดถนนสามล้าน ทิศตะวันตกจรดที่อยู่ของชุมชนชาวบ้าน

โรงเรียนธรรมราชาศึกษา ได้เริ่มเปิดสอนจากนักเรียน 129 คน/รูป ในปีพุทธศักราช 2503 ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศรับรองวิทยะฐานะเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาล ในปีพุทธศักราช 2520 ได้เข้าร่วมโครงการโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ตามระเบียบใหม่ของ กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปีพุทธศักราช 2535 ซึ่งมีรวมกันทั้งหมดทั่วประเทศ จำนวน 43 โรงเรียน มีกรรมการของกลุ่มโรงเรียน จำนวน 15 คน/รูป อยู่ในตำแหน่งวาระ 2 ปี

ปัจจุบันได้จัดการบริหาร โดยคณะกรรมการอำนวยการโรงเรียนตามระเบียบของ คณะกรรมการการศึกษาเอกชน และกลุ่มโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา โดยดำเนินการตามวัตถุประสงค์ขององค์ผู้ก่อตั้งโรงเรียน คือ เพื่อสงเคราะห์เด็กผู้ด้อยโอกาสและ พระภิกษุสามเณร ให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อส่งสอนชาวบ้านได้ มีครูทั้งหมด 64 รูป/คน แบ่งเป็น ครูพระจำนวน 21 รูป ครูชายจำนวน 31 คน ครูหญิงจำนวน 12 คน จำนวน นักเรียนทุกระดับชั้นรวม 1,148 รูป/คน เป็นนักเรียนฝ่ายบรรพชิต 717 รูป ฝ่ายฆราวาส 431 คน มี พระครูปลัดสิทธิวิวัฒน์ เป็นครูใหญ่ นายสุรัตน์ เหล็กงาม เป็นผู้จัดการ และมีพระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธิธาทจารย์ เป็นผู้รับใบอนุญาต ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาล และผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการค้นคว้าในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “ผลการสอนแบบโยนิโสมนสิการ ต่อการคิดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนธรรมราชาศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่ นั้น ปรากฏว่ามีอยู่น้อยมาก ผู้วิจัยจึงใช้งานวิจัยที่ใช้การสอนแบบโยนิโสมนสิการ สาขาวิชาอื่น มาเป็น แนวทาง ดังนี้

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบโยนิโสมนสิการ

สมาน สาคกรจิตร (2536) ได้ทำวิจัยเรื่อง “สัมฤทธิ์ผลในการเรียนคณิตศาสตร์ของ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่เรียนด้วยวิธีสอนแบบสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ” โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์และเพื่อศึกษาเจตคติ ตลอดจน พฤติกรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่เรียนคณิตศาสตร์ด้วยวิธีสอนแบบสร้างศรัทธาและ โยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยพบว่า 1) นักเรียนที่เรียนคณิตศาสตร์ด้วยวิธีสอนแบบสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการมีการเรียนรู้มีพัฒนาการด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น โดยมีดัชนีผลของคะแนนสอบหลังสอนสูงกว่าก่อนสอนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 2) นักเรียนที่เรียน คณิตศาสตร์ด้วยวิธีสอนแบบสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการมีเจตคติที่ดีต่อครูคณิตศาสตร์

ด้านบุคลิกภาพ ความเป็นกัลยาณมิตร และพฤติกรรมการสอนโดยดูจากมัชฌิมเลขคณิตของ  
คะแนนการประเมินเจตคติหลังการสอน 3) นักเรียนที่เรียนคณิตศาสตร์ด้วยวิธีสอนแบบสร้าง  
ศรัทธาและโยนิโสมนสิการมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนคณิตศาสตร์ด้านบรรยากาศในการเรียน  
คณิตศาสตร์ บทเรียน สื่อการสอน และประโยชน์ของคณิตศาสตร์ โดยดูจากมัชฌิมเลขคณิตของ  
คะแนนการประเมินเจตคติหลังการสอน และ 4) นักเรียนที่เรียนคณิตศาสตร์ด้วยวิธีสอนแบบสร้าง  
ศรัทธาและโยนิโสมนสิการมีพฤติกรรม 3 ด้าน คือ พฤติกรรมด้านการเรียน พฤติกรรมการทำงาน  
กลุ่ม พฤติกรรมความเป็นกัลยาณมิตร จากการประเมินของครูประจำชั้นและผู้วิจัย โดยมีมัชฌิม  
เลขคณิตอยู่ในระดับการปฏิบัติมาก และจากการประเมินพฤติกรรมของนักเรียนโดยเพื่อนในกลุ่ม  
และการประเมินพฤติกรรมตนเองโดยมัชฌิมเลขคณิตอยู่ในระดับปานกลาง

อังษณา ปุรินทรภิบาล (2537) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ผลการใช้ชุดการสอนเพื่อพัฒนา  
ทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการในวิชาพลังงานกับสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5  
โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี กรุงเทพมหานคร” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการทักษะการคิด  
แบบโยนิโสมนสิการในวิชาพลังงานกับสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียน  
สุรศักดิ์มนตรี กรุงเทพมหานคร หลังการใช้ชุดการสอนและศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อ  
การสอนโดยใช้ชุดการสอนนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยมีจำนวน 40 คน แบ่งเป็นกลุ่มสูงและ  
กลุ่มต่ำ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ t-test และวิเคราะห์แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้เรียนโดยใช้  
ค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า หลังการทดลองใช้ชุดการสอนเพื่อพัฒนาในวิชาพลังงานกับ  
สิ่งแวดล้อม ทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการของนักเรียนกลุ่มที่มีผลการเรียนสูงและนักเรียน  
กลุ่มที่มีระดับผลการเรียนต่ำสูงกว่าการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และหลัง  
การทดลองใช้ชุดการสอนเพื่อทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการในวิชาพลังงานกับสิ่งแวดล้อม  
ทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการของนักเรียนกลุ่มที่มีผลการเรียนสูงและนักเรียนกลุ่มที่มีระดับ  
ผลการเรียนต่ำ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนั้นนักเรียนมี  
ความคิดเห็นว่าการนำชุดการสอนเพื่อพัฒนาทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการมาจัดกิจกรรม  
การเรียนการสอนช่วยให้นักเรียนมีทักษะเพิ่มขึ้น และนักเรียนเห็นว่าทักษะการคิดเป็นสิ่งจำเป็น  
ต่อการศึกษาวิชาสังคมศึกษามากด้วย

สุคนธ์ สินธพานนท์ (2538) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การใช้วิธีสอนแบบธรรมสภาจักษาเพื่อสร้าง  
ศรัทธาและวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี”  
โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแผนการสอนโดยวิธีสอนแบบธรรมสภาจักษา รายวิชา ส 0113  
พระพุทธศาสนาแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อสร้างศรัทธาวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมและ

ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนตามแผนการสอนแบบธรรมสากัจฉา และศึกษาพฤติกรรมของนักเรียนด้านการเรียน ด้านการทำงานกลุ่ม และด้านกัลยาณมิตร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แผนการสอนด้วยวิธีธรรมสากัจฉา จำนวน 8 แผน แผนการสอนละ 2 คาบ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 นักเรียนมีวิธีคิดแบบสาวเหตุสาวปัจจัยหลังทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 พฤติกรรมด้านการเรียนการทำงานกลุ่มและความเป็นกัลยาณมิตรมีการพัฒนาขึ้นมาจากการประเมินโดยตนเอง โดยเพื่อน และผู้สอน

เอนัง คัมคัง (2540) ได้ทำวิจัยเรื่อง "การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยการสอนแบบพุทธวิธี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสตรีชัยภูมิ โดยการสอนแบบพุทธวิธีและศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเรียนโดยการสอนแบบพุทธวิธี การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และเปรียบเทียบคะแนนก่อนและหลังเรียนโดยใช้ Match-Paired t-test ผลการวิจัยพบว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และด้านความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเรียนโดยพุทธวิธี นักเรียนมีความคิดเห็นว่าการเรียนโดยพุทธวิธีทำให้นักเรียนตระหนักถึงหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ได้ฝึกการทำงานเป็นกลุ่มร่วมกัน ทำงานเป็นขั้นตอน ฝึกการคิดการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและการเรียนที่มีการทำสมาธิก่อนเรียนจะช่วยทำให้มีความพร้อมในการเรียนมากขึ้น

ณัฐยา บรรจงกิจ (2541) ได้ทำวิจัยเรื่อง "ความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนจริยธรรมโดยการสอนแบบอริยสัจ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสามารถในการวิเคราะห์ตนเอง และศึกษาความเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนจริยธรรมกับบุคคลโดยการสอนแบบอริยสัจ เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนแบบอริยสัจ จำนวน 7 แผน แบบวัดความสามารถในการวิเคราะห์ตนเอง จำนวน 40 ข้อ และแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเรียนโดยการสอนแบบอริยสัจ จำนวน 24 ข้อ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที และการประมาณค่าเฉลี่ยของประชากร ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนจริยธรรมกับบุคคลโดยการสอนแบบอริยสัจก่อนการเรียน และหลังการเรียนมีความแตกต่างกัน

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองหลังการเรียนรู้มีค่าสูงกว่าก่อนการเรียนรู้ และมีค่าเฉลี่ยของคะแนนความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองในระดับดีมาก และนักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนโดยการสอนแบบอริยสัจอยู่ในระดับมาก

#### งานวิจัยที่เกี่ยวกับการคิด

จิรวรรณ พงศ์สุวรรณสิน (2542) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ผลการใช้ชุดฝึกการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการที่มีต่อการตัดสินใจแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดท่ากฤษณา (สุชัยประชาสวรรค์) จังหวัดชัยนาท” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการใช้ชุดฝึกการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการที่มีต่อการตัดสินใจแก้ปัญหาของนักเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ ชุดฝึกการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการและแบบทดสอบการตัดสินใจแก้ปัญหา สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที ผลการวิจัยพบว่า ภายหลังจากใช้ชุดฝึกการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนมีระดับคะแนนการตัดสินใจแก้ปัญหาสูงกว่าก่อนใช้ชุดฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และกลุ่มทดลองที่ใช้ชุดฝึกการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการมีคะแนนการตัดสินใจแก้ปัญหาสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ไม่ใช้ชุดฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่านักเรียนแต่ละคนมีทักษะในการคิดที่แตกต่างกัน ซึ่งครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาระดับการคิดของนักเรียนให้สูงขึ้นได้ จากงานวิจัยครูได้ใช้หลักกรรมคำสอนและวิธีการสอนคิดของพระพุทธเจ้ามาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความคิดของนักเรียน โดยมีการฝึกให้ผู้เรียนได้รู้วิธีคิดค้นคว้า อันส่งผลให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดได้ดีขึ้น

อนึ่งการสอนแบบโยนิโสมนสิการ เป็นกระบวนการสอนคิดวิธีหนึ่งตามหลักการของพุทธวิธีหรือพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงคิดว่าน่าที่จะทำให้ผู้เรียนคิดเป็น เผชิญปัญหาเป็น มีเหตุผล และมีความสามารถในการคิดสรวหาเหตุหาปัจจัยที่เชื่อมโยงกันได้ดีขึ้น